

Последнее приводит к изменению отношения к татуировкам, желанию свести их, т.к. человек осознает, что их содержание не соответствует истинным его потребностям и целям. Таким образом, диагностико-коррекционная работа, предусматривающая анализ иллюстраций татуировок, позволяет объективировать тенденции психики, имеющие глубинно-психологические (инфантильные) истоки. Использование иллюстраций татуировок активизирует творческий потенциал и креативность участников группы АСПО.

Литература:

1. Аврамченко С. М. Архетипна символіка у процесі пізнання внутрішньої суперечливості психіки / Аврамченко С. М., Євтушенко І. В., Сивопляс Н. В.; навч. посіб. – Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2007 – 224 с.
2. Бекетова Е. С. / Глубинно-психологические особенности выбора татуировки / Е. С. Бекетова // Научный часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія № 12. Психологічні науки: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 33 (57). – 253 с., С. 349 – 357.
3. Бобринская Е. А. Футуристический «грим» / Е. А. Бобринская / Вестник истории, литературы, искусства / Отд-ние историко-философских наук РАН. — М.: Собрание; Наука, 2005. – 212 с.
4. Ельски А. Татуировка / А. Ельски – Пер. с польск. Д. А. Подберезского. – Мн.: «МЕТ», 1997 – 342 с.
5. Яценко Т. С. Глубинная психология. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология: [Монография] / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, А. Э. Мелоян, Л. Г. Туз Под ред. Т. С. Яценко. – К.: ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 271 с.
6. Яценко Т. С. Ігрові технології в роботі психолога / Т. С. Яценко, І. В. Калашник, І. О. Чернуха. – К.: Марич, 2009. – 68 с.
7. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика / Яценко Т. С., Іваненко Б. Б., Аврамченко С. М. та ін.; навч. посіб. За ред. Т. С. Яценко. – К.: Вища шк., 2008. – 342 с.
8. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.

Резюме. Дана стаття розкриває діагностико-корекційні можливості татуювань. Виявляє несвідомі тенденції їх вибору та глибинно-психологічний зміст окремих татуювань. У статті обґрунтовуються діагностико-корекційні можливості методу АСПН у пізнанні неусвідомлюваних детермінант психіки. **Ключові слова:** татуювання, архетип, агресія, активне соціально-психологічне навчання, несвідоме, психомалюнок, рефлексія, статика, динаміка.

Резюме. Данная статья раскрывает диагностико-коррекционные возможности татуировок. Выявляет бессознательные тенденции их выбора и глубинно-психологический смысл некоторых татуировок. В статье обосновываются диагностико-коррекционные возможности метода АСПО в познании неосознаваемых детерминант психики. **Ключевые слова:** татуировки, архетип, агрессия, активное социально-психологическое обучение, бессознательное, психорисунок, рефлексия, статика и динамика.

© 2012

М. О. Богуславська (м. Ялта)

ПСИХОДІАГНОСТИЧНА ТА ПСИХОКОРЕКЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ КАЗКИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення України як незалежної демократичної держави пріоритетним напрямком її діяльності є забезпечення можливостей всебічного особистісного розвитку кожної людини. Розв'язанню поставленої мети сприяють розроблені в психології численні практичні методи дослідження особистості. Однак переважна більшість таких методів обмежена у своїх можливостях пізнання, оскільки не ставиться завдання цілісного дослідження її психіки у єдності свідомих та несвідомих виявів. Крім того, почасти сама діагностична процедура відділена від психокорекції. Нашу роботу присвячено дослідженню діагностико-корекційних можливостей казки у межах методу активного соціально-психологічного навчання (АСПН), що ґрунтується на процесуальній психодіагностиці в єдності з корекцією.

Мета дослідження. Дослідити психодіагностичні і психокорекційні можливості казки в глибинному пізнанні психіки в рамках методу АСПН.

Викладення основного матеріалу. Казкотерапія є окремим напрямом психокорекційної практики. Її завданням є об'єктивізація проблемних ситуацій, активізація ресурсів, потенціалу особистості. Тому в психокорекції метод казкотерапії використовується як один із психокорекційних та психодіагностичних засобів.

Перші наукові теорії, присвячені проблемі чарівних казок, з'явилися у 18 столітті. У психологічній літературі є декілька різних визначень казки, представимо деякі з них.

Російський вчений В. Даль означає казку: “видумана розповідь, небувала і навіть така, що ніколи не збудеться” [5]. С. Ожегов визначає казку як оповідальний, народно-поетичний твір про видумані особи і випадки переважно з участю чарівних, фантастичних сил [10]. М.-Л. фон Франц дає визначення казці як абстрагованій кристалізованій формі місцевого повір'я, представленого в стислій формі. Початковою формою фольклорних казок є місцеві перекази, парapsихологічні історії і розповіді про чудеса, які виникають у вигляді звичайних галюцинацій внаслідок вторгнення архетипічних змістів з колективного несвідомого [9].

Важлива ознака казки – це орієнтація на майбутнє, розкриття життєвих перспектив [3]. Наступною ознакою казки є оптимістичний кінець, коли добро перемагає зло, що не відбувалося б у казці – все закінчується добре. Це дає людині відчуття психологічної захищеності. Всі випробування, що випали на долю героїв, покликані зробити їх психологічно сильними і мудрішими.

За К. Юнгом, казки відображають споконвічні проблеми людського життя від народження до смерті. Оптимістичний кінець казки чи нагородження героя означають вдалу компенсацію чи індивідуацію. Казка сприяє виявленню змісту несвідомого, оскільки час і простір в ній невизначені.

Б. Беттельхейм підкреслює, що казка спирається на фантазію, в якій можна виділити дві площини: розважальну й інформативну, яка включає прихований зміст. В казках відображені чотири істотні аспекти: фантазія, як така; переживання глибокого горя; виживання у великій небезпеці; радість [2].

Казки пропонують способи вирішення особистісних проблем: пряма агресія (вирішення з позиції сили); хитрість (погляд на ситуацію під іншим кутом зору); групове вирішення проблеми (адекватний розподіл обов'язків в колективі); перекладання відповідальності на інших (коли неможливо щось вирішити, знаходиться герой, який зможе впоратися з проблемою).

Універсальне чи архетипічне значення казок несе захисну функцію у випадку, коли людині важко „стати обличчям” до особистісних проблем. Казка сприяє усвідомленню почуттів у людей, які переживають життєву кризу або невротиків, які нерідко відчувають страх власних почуттів, мрій й бажань.

Психодіагностична та психокорекційна робота із застосуванням казки передбачає врахування тих же механізмів, що притаманні сновидінням – згущення й зміщення. В даному випадку вагома роль відводиться символічному метафоричному вираженню несвідомого.

Психокорекція спрямована на зміну поведінки і розвиток особистості клієнта, тому казка є ефективним засобом роботи як з дітьми, так і з дорослими. Казка, як психокорекційний засіб, є особливо ефективною у роботі з дитячими страхами. Знайомлячись із різними подіями в казках, дитина вчиться вчасно розпізнавати небезпеку і знаходити в собі сили для її подолання. Казки – це школа розпізнавання прихованих, глибинних негативних рис характеру і поведінки людей. Ототожнюючи себе з героями казки, дитина розуміє, що таке любов і ненависть, страждання, смерть, неспокій тощо. У казках, на відміну від байок, дитина має сама приймати рішення.

В основі роботи з казкою лежить проекція, яка полягає в тому, що в дитини з'являється можливість спроектувати свої почуття на казкового героя. Дитина може відчути полегшення, вивільнивши негативні емоції, що накопичилися стосовно власної матері (чи когось із близьких людей). Перенесення негативної енергії на мачуху чи вовка в казці дозволяє вивільнитися від власних негативних переживань. Завдяки символам, прихованим у казці, можна покарати матір на несвідомому рівні, не зважаючи при цьому ненависті їй на рівні свідомості. Казка дає можливість виразити почуття, відчути катарсис, знижуючи внутрішню напруженість. Казки описують процес переживання емоційних криз, тому в них представлені механізми адаптації до умов, які змінюються і викликають страх та напруженість.

Найбільш розробленою і авторитетною є позиція представників аналітичної психології, що бере свій початок з досліджень К. Юнга. Зокрема, його послідовниця М.-Л. фон Франц вказує на відмінності між вищенаведеними позиціями щодо варіативності казкових мотивів. Дослідниця стверджує: “для нас зміст – це не стільки “елементарна ідея”, скільки “елементарна емоція”, елементарний поетичний образ, фантазія. Можливо, навіть елементарний імпульс, спрямований на здійснення певної символічної дії” [9, с. 27].

На думку І. Вачкова [4] вся сукупність казок може бути розподілена на фольклорні і авторські. При цьому в обох типах можна виділити художні, дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні й психологічні казки. Автор вводить новий тип казок – психологічні, вбачаючи їх мету в розкритті перед дитиною глибини її власного внутрішнього світу, що сприяє розвитку її самосвідомості й ознайомленню з основними психологічними поняттями.

Як психологічні, так і психотерапевтичні казки, часто передбачають: а) звернення до глибинного “Я” особи; б) прагнення допомогти суб'єкту більш глибоко осмислити ставлення до самого себе, до світу, до інших людей, а при необхідності – й змінити це ставлення; в) надання психологічної підтримки і позбавлення від деструктивних переживань, пов'язаних з проблемною життєвою ситуацією чи психологічною травмою.

Залишається відкритим питання: яким чином в процесі роботи з казкою відбувається розмежування внутрішнього і зовнішнього світу, реального і надуманого. І. Вачков порушує проблему дослідження процесу ідентифікації себе з головним героєм: чи виступає він в якості єдиного психологічного механізму прогресивних

змін особистості? З метою більш глибокого розуміння даної проблеми можна використати поняття семантичного простору, що введене Є. Доценко [7]. Це система функційно виправданих зв'язків між значущими для певного кола людей семантичними елементами (смыслами і значеннями). Семантичний простір душевного світу людини містить множину підпросторів – фрагментів внутрішнього світу, які відповідають певним фрагментам зовнішнього світу, життєвого досвіду людини. Коли створюється казка, зміст якої відповідає особливостям життєвої ситуації людини, в конкретний момент два семантичні простори – психолога і суб'єкта – повинні взаємно відобразитись. Тобто мова кожного з цих семантичних просторів має відповідати змісту іншого, при цьому мова кожного з них може бути використана метафорично [7].

Згідно з психологічними дослідженнями, казки як культурний феномен й вираз колективного несвідомого поза свідомістю людини невидимо впливають на її життєвий сценарій, формуючи фобії й переживання, які є частиною культури [12].

Якщо казка подається слухачеві з метою поради чи інструктування його про щось, то вона перетворюється на метафору. Метафора – це одиниця мови, виражена словом чи фразою. Вона вказує на ознаку об'єкта чи дії, перенесену на інший об'єкт для передачі схожості та аналогії між ними. Метафори-казки передбачають наявність головних героїв, дійових осіб, драматичних подій, канву повісті та певний висновок.

Метафорична мова казки дозволяє більш широко аналізувати і розуміти зміст, що закладений у ній. Вона може загострити конфлікт або пом'якшити сприймання казки суб'єктом, оскільки алегорія, притаманна метафорі, немов би “присипляє” свідомість того, хто її сприймає. Метафори у формі казки – це не просто поетичний чи риторичний прийом, а потужний засіб набуття досвіду людиною, трансформацію її системи сприймання.

Таким чином, метафора як і казка, активізує психічну діяльність людини, знаходить певний відгук в її душі, викликає переживання. Метафора сприяє описові подій, що відбуваються з героями казки, породжує відповідні емоції. Метафора викликає асоціації, допомагає отримати нову інформацію не лише тому, хто розповідає казку, але й тим, хто її слухає. Вона реалізує вербальний зв'язок між сенсорно-перцептивним і вербально-логічним рівнями відображення дійсності.

Отже, є підстави констатувати, що злиття казкового образу і значення метафори створює новий зміст, зокрема, переходить у нову форму вияву – стає символом. У цьому сенсі визначення метафори співпадає з Юнгівським визначенням символічного. Основним призначенням символу, за Юнгом, є вираження архетипу [12]. Архетипи – це вроджені елементи людської психіки, що відображують загальні моделі чуттєвого досвіду, вироблені у ході розвитку людської свідомості. Тобто, архетипи – це метафоричні прототипи, що представляють багаточисельні етапи еволюції людини.

Т. Яценко своїми працями обстоює думку, що архетипи формуються під впливом казок дитинства та відображають несвідому драму душі. Тому в конкретному вияві архетип має індивідуальне забарвлення, що презентується символами. Архетип, зауважує автор, це не лише здатність психіки передавати зміст в образах, а й можливість пізнавати логічний зміст несвідомого. Отже, архетипи виявляються в казках за допомогою аналізу символів [15].

Універсальне або архетипічне значення казок полягає в тому, що вони виконують захисну роль: зокрема, створюють відчуття захищеності та відкривають можливості розуміння власних проблем, більшість з яких пов'язані з едіповою ситуацією.

Таким чином, зміст казки має символічний характер. Символи пов'язані з архетипами, а значить, казка передбачає відображення архетипів. Пізнання несвідомого змісту психіки потребує розуміння значення символіки казок, яку окремі дослідники називають складною категорією мислення.

За З. Фрейдом, символи маскують несвідомі бажання чи конфлікти через дію механізмів заміщення, згущення, натяку. Т. Яценко зауважує, що найважливіше значення символу полягає в тому, що він є утворенням, яке “не має чітких раціональних меж, виконує ірраціональну функцію” [13, с. 81].

Майже всі дослідники беруть за основу класичну казку, яку пам'ятають учасники сеансу з дитинства або ж пропонують самостійно складену казку, як каталізатор особистих спогадів та актуалізації імпліцитної особистісної проблематики.

Для роботи із суб'єктом важливо вибрати оптимальну казку, яка може інтенсифікувати психокорекційний процес, сприяти вивільненню енергії. Казки мають індивідуальне й універсальне значення, вони виконують захисну функцію і створюють відчуття безпеки.

На думку І. Вачкова [4], розповсюдженням сюжетом казки є боротьба добрих і злих сил, і в результаті добрі перемагають. Такий сюжет відображає одну з основних суперечностей людської психіки. Позитивний герой при цьому виконує функцію моделі, якій необхідно слідувати у тому смислі, він є проєкцією „селф” (за К. Юнгом), допомагаючи „его” у розвитку. Безпосередній (видимий) зміст казки спрямований до свідомої частини „его”. Прихований (підтекстний зміст) апелює до несвідомого відбувається за допомогою символів, які притаманні казкам.

Казка показує суб'єкту, що він може навчитися контролювати власну поведінку з тим, щоб вони не руйнували позитивні стосунки з іншими людьми. Казка виступає посланням, що передається як на свідомому рівні, так і на несвідомому. Вона несе ідею про те, що людині необхідно вміти відкладати задоволення деяких своїх бажань, чимось поступатися, відмовлятися від певних речей в ім'я розвитку, що сприяє подальшому щасливому життю. Неправильні або деструктивні дії, описані у казках, можуть допомогти людині набути внутрішньої рівноваги, стати більш терплячою до самої себе, зрозуміти сутність ставлення до себе.

Завдяки казкам, людина входить в контакт з власними бажаннями і потягами. В чарівних казках з героєм відбуваються різні перетворення. Казки слугують виразною ілюстрацією різноманітності внутрішнього світу людини, складності її особистості. Дуже часто вони зображують шлях переходу людини від одного до іншого протилежного стану [8].

Однак у роботі з казками недостатня увага приділяється виявленню глибинно-психологічних передумов труднощів суб'єкта. Тому у груповій психокорекції глибинно-психологічного спрямування за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН) застосовується прийом казки, який дозволяє об'єктувати інфантильні утворення психіки суб'єкта, що зумовлюють його особистісну проблематику.

Застосування методики «Казка власного життя», яка не передбачає попередньої підготовки і є спонтанною. Останнє дає можливість активізувати внутрішній потенціал суб'єкта, дослідити актуальний настрій, стан, самооцінку, несвідомі аспекти психіки: причини виникнення Едипової залежності, глибинно-психологічні передумови формування особистісної проблематики суб'єкта. Також це дозволяє наблизити внутрішній неусвідомлюваний зміст людини до свідомості через розуміння та інтерпретацію казок, усвідомити глибинно-психологічної тенденції психіки, що може привести до зміни поведінки. Казки є інформативним матеріалом для суб'єкта лише за умови інтерпретації психолога та діалогу з автором казок, в якому психолог має можливість уточнити певні моменти, підтвердити чи спростувати діагностичні гіпотези щодо неусвідомлюваних аспектів проблематики особистості.

Робота з казкою в єдності з іншими методами глибинно-психологічного пізнання (робота з іграшками, комплексом тематичних психомалюнків та ін.) є дієвим засобом дослідження неусвідомлених передумов виникнення внутрішньої суперечливості психіки, усвідомлення яких сприяє психокорекції особистості.

З методом АСПН, вирішення основних проблем казки сприяє особистісному розвитку людини, вона набуває внутрішню впевненість. Цілюща роль казки полягає у надії на майбутнє, впевненість у щасливому вирішенні проблеми.

Внутрішній зміст людини може бути наблизений до свідомості через розум та інтерпретацію казок, що може привести до зміни поведінки, вивільненню енергії лібідо, оптимізації стосунків у сім'ї, а також сприяти вільному вираженню почуттів до близьких людей, оскільки казки включають в себе мотиви, які актуалізують свідомі і несвідомі аспекти.

Зміст несвідомого включає витіснені імпульси, неприйнятні для свідомості суб'єкта. Витіснення постає як захист від внутрішніх конфліктів, породжуваних табуованістю інфантильних бажань. Витіснений зміст не може усвідомлюватися сам по собі. Він замасковано репрезентується через символіку метафоричного прийому казки [1].

Висновки. Казка є ефективним засобом психокорекції у багатьох методах, але найбільш ефективною вона є у груповій психокорекції за методом АСПН, тому що сприяє пізнанню глибинних аспектів психіки суб'єкта. Використовується казка у АСПН дає можливість протагоністу повернутися до подій, ситуацій, переживань, які є загрозливими, важкими для сприйняття, й відрефлексувати власні почуття. Інтерпретація казки спрямована на розкриття глибинно-психологічних передумов деструктивних виявів психіки суб'єкта, усвідомлення яких сприяє конструктивним змінам. Зокрема зменшується рівень тривожності, на основі рефлексивних знань набуваються навички самоаналізу, відбувається поглиблення самоусвідомлення, зміна ставлення до себе й до інших людей, до ситуацій спілкування.

Література:

1. Баркер Ф. Использование метафор в психотерапии / Пер. с англ. – Воронеж: Модэк, 1995. – 224 с.
2. Беттельхейм Б. Использование волшебства / Пер. с англ. – Л., 1976.
3. Брун Б., Педерсен Э., Рунберг М. Сказки для души. Использование сказок в психотерапии. – М.: Информационный центр психологической культуры, 2000. – 184 с.
4. Вачков И. В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку. – М.: Ось-89, 2001. – 144 с.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1994. Т.4. – 360 с.
6. Дикман Х. Юнгианский анализ волшебных сказок / Пер. Г. Дроздецкой и В. Зеленского; Под общ. ред. В.В. Зеленского – СПб: Академический проект, 2000. – 256 с.
7. Доценко Е. Л. Семантическое пространство психотехнической сказки. // Журнал практического психолога. – М., 1999. - № 10/11. – С. 72 - 87.

8. Кроль Л. Образы и метафоры в интегративной гипнотерапии. – СПб: Класс, 1999. – 144 с.
9. Мария-Луиза фон Франц. Психология сказки. Толкование волшебных сказок. Психологический смысл мотива искупления в волшебной сказке. / Пер. с англ. Р. Березовской, К. Бутырина. – СПб.: Б.С.К., 1998. – 360 с.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – М., 1989. Т. 4.
11. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия. – М.: Класс, 2000. – 148 с.
12. Юнг К. Г. Архетип и символ. – СПб.: Ленато, АСТ, 1991. – 304 с.
13. Яценко Т.С., Біла О.Г. Психокорекційна сутність методу АСПН // Практична психологія і соціальна робота. – 2001. – № 9. – С. 47 – 50.
14. Яценко Т.С., Іваненко Б.Б., Солодухов В. Психологічна сутність захисних механізмів локалізації та генералізації у контексті глибинної психології // Психологія. Зб. наук. праць. – К.: КПУ ім. Драгоманова. – 2003. – Вип. 21. С. 15 – 23.
15. Яценко Т.С., Іваненко Б.Б., Солодухов В.Л. Метафора: психологічні аспекти дослідження / Актуальні проблеми психології. Зб. наук праць. ч. 12. – К.: Інститут психології ім. Костюка АПН України, 2004. – Т. 1 – С. 144 – 147.

Резюме: стаття розкриває психодіагностичні і психокорекційні можливості сказки як способу оптимізації личностних якостей суб'єкта. **Ключові слова:** психодіагностика, психокорекція, архетип, несвідоме, свідоме, сказка.

Резюме: стаття розкриває психодіагностичні і психокорекційні можливості казки як засоби оптимізації особистісних якостей суб'єкта. **Ключові слова:** психодіагностика, психокорекція, архетип, несвідоме, свідоме, казка.

© 2012

Л. О. Вороновська (м. Черкаси)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ У ПРОЦЕСІ АСПН

Постановка проблеми. Актуальність роботи обумовлена тим, що нині практична психологія потребує впровадження методів, зорієнтованих на глибинне пізнання психіки, що ставить перед психологами високі вимоги до їхнього професіоналізму. За цих умов звучується сфера професійного впливу психолога, відбувається обмеження її свідомими аспектами, не володіння інструментарієм процесуальної психодіагностики, відсутність особистісної психокорекції, нерозуміння взаємозв'язків між свідомою й несвідомою сферами суб'єкта, нерозуміння впливу цих взаємозв'язків на характер психологічних захистів. Завдяки методу активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розробленому академіком НАПН України Т. С. Яценко, що має глибинне спрямування забезпечується цілісне пізнання психіки суб'єкта в єдності її свідомих та несвідомих виявів, зокрема дослідження переживань, які впливають на структурування системних характеристик психіки. Саме окресленим аспектам присвячено дану статтю, в основу якої покладено психодинамічну теорію, що розвиває Т. С. Яценко, та метод активного соціально-психологічного навчання як форму глибинно-психологічної групової корекції [3].

Таким чином, соціальна значущість проблеми та брак її дослідження в психолого-педагогічній літературі зумовили детальне дослідження та узагальнення літератури.

Виклад основного матеріалу. Повздовжній (цілісний) аналіз поведінкового матеріалу в групі АСПН відкриває можливість пізнання несвідомої сфери психіки суб'єкта. Важливо й те, що в АСПН постійно відбувається винахід "своїх" групових вправ і прийомів у ситуації "тут і тепер", а також оволодіння базовими для АСПН методиками, такими як рольова гра, невербальна взаємодія, психодраматичні прийоми, психомалюнок.

Психодіагностика в АСПН має процесуальний характер і не передбачає використання наслідків формалізовано-тестового обстеження учасників до початку занять. Вона відповідає вимогам багаторівневості та порційності. Завдяки такій психодіагностиці груповий процес набуває з часом керованого характеру й цілеспрямованості, зорієнтованої на забезпечення індивідуально-неповторного психокорекційного результату для кожного з учасників навчання [1].

Психодіагностичні прогнози в групі АСПН зумовлюються пізнанням неусвідомлюваної логіки поведінки, а не вербальним вираженням змісту проблеми; психодіагностика в групі АСПН має багаторівневий, повздовжній характер і здійснюється в процесі психокорекційної взаємодії психолога з учасниками навчання.

У формуванні навичок пізнання несвідомої сфери психіки суб'єкту необхідна допомога, яку можуть забезпечити активні методи соціально-психологічного навчання: групова дискусія, психогімнастичні вправи, рольова гра, психодрама, аналіз тематичних психомалюнків та ін. Характерна особливість зазначених методів полягає в можливості забезпечувати рефлексивні знання щодо індивідуальної неповторності особистісної проблеми суб'єкта, її глибинно-психологічних передумов. Вони зорієнтовані на пізнання психологічних